

Република Северна Македонија

Министерство за образование и наука

МИНИСТЕРСТВО ЗА ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА - БИРО ЗА РАЗВОЈ НА ОБРАЗОВАНИЕТО
MINISTRIA E ARSIMIT DHE SHKENCËS - BYROJA E ZHVILLIMIT TË ARSIMIT
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE - BUREAU FOR DEVELOPMENT OF EDUCATION

STANDARDET NACIONALE për arritjet e nxënësve në fund të ARSIMIT FILLOR

Shkup,
mars, 2021

Standardet nacionale për arsimin fillor janë miratuar me vendim nr.
08-4176/2 më 5.3.2021

Milla Carovska, ministre e Arsimit dhe e Shkencës

PËRMBAJTJA

Hyrje	3
I. SHKRIM-LEXIMI GJUHËSOR.....	5
II. PËRDORIMI I GJUHËVE TJERA	7
III. MATEMATIKA DHE SHKENCAT NATYRORE	9
IV. SKRIM-LEXIMI DIGJITAL.....	14
V. ZHVILLIMI PERSONAL DHE SHOQËROR.....	16
VI. SHOQËRIA DHE KULTURA DEMOKRATIKE	19
VII. TEKNIKA, TEKNOLOGJIA DHE SIPËRMARRËSIA	22
VIII. SHPREHJA ARTISTIKE DHE KULTURA	24

Standardet nacionale për nxënësit e arsimit fillor

Në bazë të kompetencave kryesore për të mësuarit e përjetshëm nga Korniza Evropiane e Referencës, si dhe në bazë të kornizës së kompetencave individuale të zhvilluara nga Komisioni Evropian (për gjuhët e huaja, për kompetencat digjitale, për sipërmarrjen), dhe veçanërisht duke pasur parasysh sistemin dhe njohuritë tona arsimore, shkathtësitë dhe qëndrimet që nxënësit duhet të marrin në arsimin fillor në kontekstin tonë shoqëror, janë përcaktuar tetë fusha të standardeve nacionale në arsimin fillor në vendin tonë. Ato përfshijnë kompetenca transversale dhe / ose kompetenca që lidhen me fusha të caktuara lëndore.

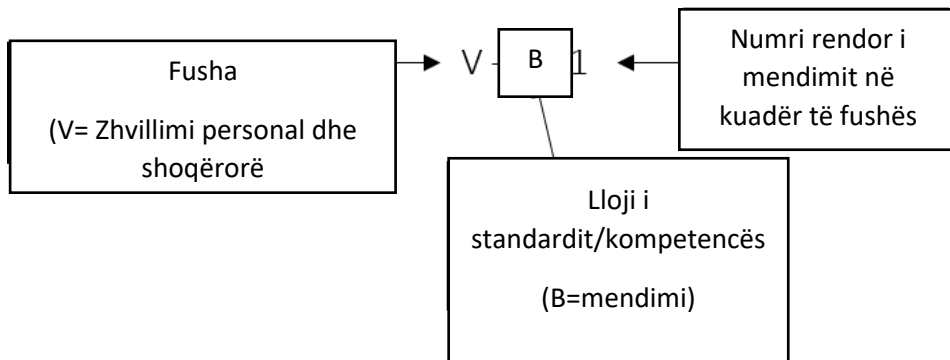
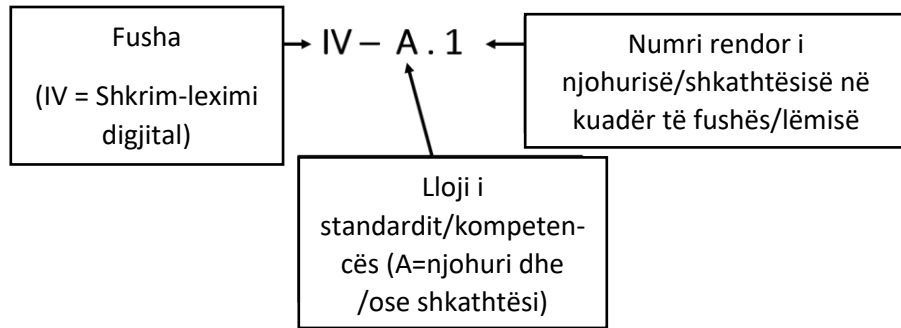
Ato janë:

- I. Shkrim-leximi gjuhësor
- II. Përdorimi i gjuhëve të tjera
- III. Matematika dhe shkencat natyrore
- IV. Shkrim-leximi digjital
- V. Zhvillimi personal dhe shoqëror
- VI. Shoqëria dhe kultura demokratike
- VII. Teknika, teknologjia dhe sipërmarrja
- VIII. Shprehja artistike dhe kultura

Çdo fushë e renditur fillon me një përshkrim të shkurtër të kompetencave specifike për fushën, të ndjekura nga standardet në formën e njohurive dhe shkathtësive (*çfarë di nxënësi/nxënësja dhe / ose mund të bëjë*) dhe qëndrimet / vlerat (*të cilat nxënësi/nxënësja i kupton dhe pranon*). Në fund të secilës fushë jepen udhëzime të shkurtra përmes të cilave, fushat lëndore dhe lëndët mësimore do të fitojnë kryesisht kompetencat nga ajo fushë.

Për të siguruar njohje të mëtjeshme (korniza e referencës), secila njohuri, shkathtësi dhe qëndrim individual është i caktuar me shifër. Një shënim i tillë do të mundësojë që çdo standard, përkatësisht njohuritë / aftësitë dhe qëndrimet individuale të zhvillohen më tej në programet mësimore për secilën lëndë të përcaktuar në planin mësimor (duke përcaktuar rezultatet e të nxënësit, përmbajtjen dhe konceptet, aktivitetet dhe standardet e vlerësimit) dhe njëkohësisht të sigurojë dukshmëri të të njëjtit standard, por nga aspekte të ndryshme, në kuadër të një ose më shumë fushave, në një ose më shumë lëndë mësimore. Disa standarde mund të njihen dhe zhvillohen si në aktivitetet jashtëshkollore ashtu edhe në punën e organizimeve të nxënësve.

Shifrat (kodet) përbëhen nga disa komponentë dhe secili komponent ka kuptimin e mëposhtëm (sipas renditjes së referencës në kod): fusha, lloji i standardit / kompetencës (njohuritë dhe / ose shkathtësitë dhe qëndrimet) dhe numri rendor i njohurive / shkathtësive ose qëndrimit brenda në fushë. Ilustruar përmes shembujve, do të duket në këtë mënyrë:

I. Shkrim-leximi gjuhësor

Kjo fushë përfshin kompetenca që mundësojnë identifikimin, kuptimin, shprehjen, krijimin dhe interpretimin e koncepteve, ndjenjave, fakteve dhe mendimeve me gojë dhe në një larmi formash të shkruara, duke përdorur materiale vizuale, audio / tingullore dhe digjitale në një larmi disiplinash dhe kontekstesh. Këto kompetenca i referohen gjuhës amtare (përkatësisht gjuhës mësimore në të cilën mbahet mësimi) dhe përfshijnë njohuri për lexim dhe shkrim dhe një njohje të qëndrueshme të teksteve të shkruara, zotërim të disa rregullave të fjalorit dhe gramatikës dhe njohuri të funksioneve të gjuhës, si dhe aftësinë për të përdorë llojet kryesore të ndërveprimit verbal në formë gojore dhe të shkruar.

Nxënësi / nxënësja di dhe mund:

I-A.1	t'i shprehë dhe t'i përcjellë mendimet, ndjenjat, informacionin dhe pikëpamjet e veta në situata të ndryshme komunikimi në gjuhën e tyre amtare, përmes mediave të ndryshme dhe për qëllime të ndryshme,
I-A.2	t'i njohë dhe t'i përdor format e ndryshme të shprehjes me shkrim: letrare (poezi, tregim i shkurtër, prezantim / fjalim, ese letrare, ditar, etj.) dhe joletrar (ese tematike, informim, kërkesë, lajmërim për shtyp, reklamë, etj.),
I-A.3	të drejttojë një dialog kritik dhe konstruktiv, duke shprehur pikëpamjet e tij / saj me argumente
I-A.4	të përdorë gjuhën e standardizuar, duke respektuar rregullat gramatikore dhe drejtshkrimore në shprehjen gojore dhe të shkruar,
I-A.5	të përgatitë dhe të mbajë një fjalim me përmbajtje të ndryshme dhe për qëllime të ndryshme, duke marrë parasysh audiencën (mosha dhe larmia etnike / kulturore),
I-A.6	të identifikojë tiparet themelore të gjuhës amtare (alfabetin, historinë, dialektet, etj.) dhe ngjashmëritë dhe dallimet me gjuhët e tjera,
I-A.7	t'i identifikojë autorët dhe veprat më të rëndësishme të letërsisë në gjuhën amtare,
I-A.8	të kuptojë përmbajtjen e mesazheve audio: të jetë në gjendje të veçojë, analizojë, vlerësojë dhe përmbledhë informacionin nga mesazhet dhe t'i shprehë ato (me shkrim dhe me gojë) me fjalët e tij / saj,
I-A.9	të kuptojë përmbajtjen e një teksti të shkruar: të jetë i aftë të veçojë, analizojë, vlerësojë dhe përmbledhë informacionin nga teksti dhe ta shprehë atë (me shkrim dhe me gojë) me fjalët e tij / saj,
I-A.10	të kuptojë përmbajtjen e paraqitur vizualisht (diagrame, tabela dhe grafikë, ilustrime, animacione, etj.): të jetë në gjendje të veçojë, analizojë, vlerësojë dhe përmbledhë përmbajtjet e paraqitura vizualisht dhe t'i shpjegojë ato (me shkrim dhe me gojë),
I-A.11	t'i identifikojë dhe analizojë mesazhet dhe elementet stilistikore dhe estetike të veprave letrare,

I-A.12	të përdorë informacionet nga burime dhe media të ndryshme dhe t'i qasen në mënyrë kritike, duke marrë parasysh burimin, kontekstin, qëllimin dhe besueshmërinë e informacionit të paraqitur.
--------	--

Nxënësi / nxënësjë kupton dhe pranon që:

I-B.1	përmes mësimin të gjuhës amtare zhvillohet identiteti gjuhësor dhe kulturor, dhe përmes komunikimit gjuhësor transmetohet trashëgimia kulturore dhe kultura e jetesës,
I-B.2	me përdorimin e gjuhës në kontekste dhe mjedise të ndryshme, dhe në forma të ndryshme, mundësohet komunikim dhe ndërveprim efektiv (gjithmonë duke pasur parasysh me kë zhvillohet komunikimi),
I-B.3	duke lexuar tekste me përmbajtje dhe strukturë të ndryshme, zhvillohet shkrim-leximi, formohet një pamje më e gjerë e vetvetes dhe e botës dhe inkurajohet shkrimi nga nevoja dhe kënaqësia,
I-B.4	përmbajtja dhe mënyra e shprehjes së mendimit individual mund të kontribuojnë në ruajtjen dhe përmirësimin e komunikimit, por gjithashtu shkaktojnë keqkuptime dhe konflikte,
I-B.5	leximi dhe shprehja e tij në gjuhën amtare janë të rëndësishme për zhvillimin dhe inkurajimin e krijimtarsisë dhe të menduarit kritik,
I-B.6	njohja e gjuhës amtare është baza e të mësuarit dhe marrjes së njohurive në të gjitha fushat (lëndët mësimore) të tjera,
I-B.7	njohja e gjuhës amtare është një nga shtyllat më të rëndësishme të identitetit etnik.

Kompetencat për të mësuar gjuhën amtare duhet të zhvillohen dhe fitohen gjatë gjithë arsimit fillor, duke mësuar një lëndë të veçantë - gjuhë amtare (gjuhë maqedonase, gjuhë shqipe, gjuhë turke, gjuhë serbe ose gjuhë boshnjake). Gjithashtu, përvetësimi i kompetencave gjuhësore lidhet me aktivitetet mësimore në lëndët e tjera, veçanërisht në gjuhën angleze si lëndë e detyrueshme dhe në lëndët zgjedhore në fushën e gjuhës, si dhe në shumicën e lëndëve zgjedhore me përzgjedhje të lirë. Sigurimi i shkrim-leximit gjuhësor mbështetet edhe përmes aktiviteteve jashtëshkollore (p.sh., përmes teatrit shkollor).

II. Përdorimi i gjuhëve të tjera

Fusha / lëmia ka të bëjë me kompetencat që sigurojnë përdorimin e duhur dhe efektiv të gjuhëve të tjera të komunikimit. Ajo përfshin komponentët / fushat kryesore të shkrim-leximit: për të kuptuar, shprehur dhe interpretuar koncepte, mendime, ndjenja, fakte dhe mendime në formë gojore dhe të shkruar (duke dëgjuar, folur, lexuar dhe shkruar) dhe në një diametër të përshtatshme të gjuhës që është e ndryshme nga gjuha amtare, pra ndryshe nga gjuha në të cilën ndiqet mësimi.

Gjuhë angleze dhe gjuhë maqedonase për përfaqësuesit e bashkësive të tjera*Nxënësi / nxënësja di dhe / ose mundet:*

II-A.1	të kuptojë fjali dhe fraza të përdorura shpesh që kanë të bëjnë me fushat me rëndësi personale më të menjëhershme (të tilla si informacioni personal, familjar, nevojat dhe interesat),
II-A.2	të nxjerrë pikën kryesore në mesazhe të qarta, të thjeshta, njoftime, udhëzime, kërkesa, etj.,
II-A.3	të lexojë dhe kuptojë tekste të thjeshta të llojeve të ndryshme, në tema të njohura dhe më pak të njohura, të përshtatshme për moshën,
II-A.4	të gjejë informacione specifike në tekste në materiale reale (të tilla si reklama, broshura, udhëzime, broshura, menu, orare/cicerone, etj.) dhe të kuptojë mesazhe të shkurtra të thjeshta, në mënyrë që të përballojë situatat nga përditshmëria;
II-A.5	të komunikojë në situata specifike dhe të përditshme kur kërkohet shkëmbim i thjeshtë dhe i drejtpërdrejtë i informacionit për tema të njohura,
II-A.6	të shqiptojë qartë dhe saktë të gjithë tingujt dhe grupet e tingujve, duke respektuar rregullat e theksit dhe të intonacionit, kur ndonjë parregullsi nuk ndërhyr në komunikim,
II-A.7	të përdorë deklarata dhe fjali të përdorura zakonisht që dalin nga përvoja e drejtpërdrejtë dhe / ose kanë të bëjnë me tema dhe situata me interes të drejtpërdrejtë,
II-A.8	të shkruajë fjalë dhe shprehje me saktësi relative, duke zbatuar rregullat e drejtshkrimit,
II-A.9	të respektojë rregullat themelore gramatikore dhe përjashtimet në shprehjen me shkrim dhe me gojë,
II-A.10	të shprehë dhe argumentojë ndjenjat dhe mendimet për gjërat me interes të drejtpërdrejtë,
II-A.11	të përdorë një sërë deklaratash dhe fjalish për të shkruar një mesazh, një letër, një shënim, një kartolinë dhe për të përshkruar me fjalë të thjeshta gjëra me interes të drejtpërdrejtë.

Nxënësi / nxënësja di dhe / ose mundet:

I-A.1	të kuptojë frazat dhe fjalorin e përdorur zakonisht në lidhje me fushat me rëndësi të drejtpërdrejtë personale (p.sh., informacione kryesore personale dhe familjare, blerje, ushqimi, shëndeti, mjedisi),
I-A.2	të kuptojë çështjen kryesore në mesazhe dhe njoftime të shkurtra, të qarta dhe të thjeshta,
I-A.3	të lexojë tekste të shkurtra, të thjeshta dhe të kuptojë mesazhe të shkurtra të thjeshta brenda një teme të njohur,
I-A.4	të gjejë informacione specifike në materiale të thjeshta të përditshme, të tilla si reklama, prospekte, menu, orare, etj,
I-A.5	të komunikojë në situata të thjeshta dhe rutinë që kërkojnë shkëmbim të thjeshtë dhe të drejtpërdrejtë të informacionit mbi temat dhe aktivitetet e njohura.
I-A.6	të inicojë dhe marrë pjesë në biseda të shkurtra për një temë të njohur,
I-A.7	të përdorë një sërë frazash dhe fjalish për të përshkruar me fjalë të thjeshta familjen dhe njerëzit e tjerë, kushtet e jetesës, interesat dhe aktivitetet e përditshme,
I-A.8	të shkruajë shënime dhe mesazhe të shkurtra, të thjeshta që dalin nga nevoja e përditshme,

Nxënësi / nxënësja kupton dhe pranon që:

I-B.1	përmes mësimin të një gjuhe tjetër lehtëson mësimin e shumë gjuhëve dhe është mundësia për komunikim me anëtarët e grupeve të ndryshme kulturore / gjuhësore,
I-B.2	njohja e shumë gjuhëve lehtëson hyrjen në burimet që janë të dobishme për zotërimin e lëndëve / përmbajtjeve të tjera,
I-B.3	mësimi i gjuhëve të tjera zhvillon interes dhe respekt për gjuhë dhe kultura të ndryshme,
I-B.4	përmes mësimin të gjuhëve të tjera zhvillon respekt për kulturat e tjera dhe përmirëson kompetencat ndërkulturore.

Kompetencat për përdorimin e gjuhëve të tjera duhet të zhvillohen dhe të merren gjatë gjithë arsimit fillor. Për këtë arsye, përveç mësimin të gjuhës angleze gjatë gjithë arsimit fillor, nxënësve u ofrohet mundësia të mësojnë një gjuhë të dytë të huaj, të zgjedhur nga lista e gjuhëve të tjera të huaja të ofruara. Arritja e kompetencave gjuhësore nga një gjuhë tjetër e huaj mbështetet, gjithashtu duke përdorur materiale mësimore për të zotëruar lëndë të tjera. Nga

ana tjetër, mësimi i gjuhës maqedonase, si lëndë e detyrueshme për nxënësit që nuk vijnë mësimet në gjuhën maqedonase, por edhe zgjedhja e gjuhës shqipe ose të komunitetit nga lista e lëndëve shtesë të ofruara për nxënësit që ndjekin mësimet në një gjuhë tjetër, përveç e cila është e rëndësishme për përmirësimin e aftësive gjuhësore të nxënësve, gjithashtu mund të konsiderohet veçanërisht e rëndësishme për sigurimin e integritit ndëretnik në shoqëri. Zotërimi i gjuhës maqedonase, gjuhës shqipe ose gjuhës tjetër të komunitetit mbështetet nga organizimi i mëimit të lëndëve zgjedhore dhe aktiviteteve jashtëshkollore në shkolla dygjuhëshe dhe tregjuhëshe, në të cilat është e mundur të zhvillohen aktivitete të tilla me grupe „të përziera“ të nxënësve nga gjuhë të ndryshme mësimore.

III. Matematikë dhe Shkencat natyrore

Kompetencat matematikore tregojnë aftësinë dhe gatishmërinë për të përdorur mënyra të ndryshme matematikore-logjike e të menduarit dhe përfaqësimin numerik dhe hapësinor në zgjidhjen e problemeve të jetës nga përditshmëria. Kompetencat në shkencat natyrore kanë të bëjnë me aftësinë dhe gatishmërinë për të zbatuar njohuritë dhe qasjet e bazuara në prova, në shpjegimin e fenomeneve natyrore dhe përmirësimin e jetës njerëzore, si dhe për të kuptuar ndryshimet në natyrë të shkaktuara nga ndikimi i aktiviteteve njerëzore në mjedis.

Matematikë

Nxënësi / nxënësja di dhe / ose mundet:

III-A.1	të përdorë radhitjen e operacioneve me numra të plotë, thyesa dhe numra dhjetorë, duke përfshirë kllapat,
III-A.2	të rrumbullakojë numrat në një shkallë të caktuar të saktësisë,
III-A.3	të shqyrtojë zvogëlimin ose rritjen e përqindjes, duke përfshirë probleme të thjeshta me financat personale ose të brendshme, për shembull: interesi (kamata), zbritja, fitimi, humbja dhe tatimi;
III-A.4	të vendosë kur të aplikojë thyesa ose përqindje për të krahasuar sasi të ndryshme,
III-A.5	të rekomandojë / aplikojë përmasë (përpjesëtim) në kontekste të ndryshme nga përditshmëria,
III-A.6	të nxjerr konkluzione kur dy sasi janë drejtpërdrejt proporcionale dhe të përdorë proporcionalitetin në zgjidhjen e problemeve, për shembull kalimi nga një monedhë në tjetrën,

III-A.7	të përdorë grade, shkallë me tregues: zero, numër i plotë pozitiv ose negativ dhe të aplikojë shumëzimin dhe pjesëtimin e gradave me baza dhe shkallë të barabartë, fuqizimi i shkallës, prodhimi dhe herësi,
III-A.8	të thjeshtojë ose të transformojë shprehjet algjebrike dhe të shtojë dhe të zbritë thyesat e thjeshta algjebrike,
III-A.9	të përlllogarisë syprinën dhe vëllimin e formave 3D,
III-A.10	të mbledhë, rregullojë të dhëna diskrete dhe të vazhdueshme dhe të zgjidhë: ekuacionet lineare me koeficientët e plotë; një sistem i dy ekuacioneve lineare me dy të panjohura dhe pabarazive lineare me një të panjohur,
III-A.11	të vlerësojë dhe të kontrollojë zgjidhjet e përafërta të ekuacioneve kuadratike,
III-A.12	të zbulojë karakteristikat e këndeve, drejtëza prerëse, trekëndësha, shumëkëndësha të tjerë dhe një rreth dhe të vendosë cilat karakteristika do t'i përdorë në zgjidhjen e problemeve,
III-A.13	të analizojë format 3D përmes rrjetave dhe parashikimeve,
III-A.14	të gjejë mënyra të përshtatshme për të zgjidhur problemet duke zbatuar teoremën e Pitagorës,
III-A.15	të transformojë forma 2D duke kombinuar: tejbartjen, rrotullimin, simetrinë boshtore dhe ngjashmërinë,
III-A.16	të bëjë dhe të përdorë vizatime në shkallë dhe të interpretojë harta,
III-A.17	të gjejë një vend gjeometrik të pikave në një distancë të caktuar nga një pikë e caktuar ose nga një vijë e caktuar,
III-A.18	të përdorë njësi matëse (gjatësia, masa, vëllimi, sipërfaqja dhe vëllimi) në kontekste të ndryshme,
III-A.19	të llogaritë perimetrin dhe syprinën e formave 2D,
III-A.20	të llogaritë syprinën dhe vëllimin e formave 3D,
III-A.21	të mbledhë, rendit të dhëna diskrete dhe të vazhdueshme dhe të zgjedh intervale të përshtatshme të klasave ku është e nevojshme,
III-A.22	të përfaqësojë të dhëna diskrete dhe të vazhdueshme me: grafikun e linjës për periudhën kohore, diagramet e pikave, diagramin shtyllor, diagramin pemë - fletë,
III-A.23	të interpretojë tabelat, grafikët dhe diagramet, të krahasojë rezultatet dhe të nxjerr përfundime rreth saktësisë së hipotezës,
III-A.24	të vlerësojë një ngjarje, probabilitetin e një ngjarjeje, frekuencën relative dhe të nxjerr përfundime për një eksperiment,
III-A.25	të vendosë si të kontrollojë rezultatet dhe të merr parasysh nëse përgjigjja është e arsyeshme në kontekstin e problemit,
III-A.26	të vlerësojë efektivitetin e qasjeve të ndryshme për zgjidhjen e problemeve dhe të përmirësojë procesin e zgjidhjes,
III-A.27	të përdorë aplikacione matematikore për të zgjidhur situata të ndryshme problemore dhe për të testuar njohuritë.

Nxënësi / nxënësja kupton dhe pranon që:

III-B.1	çdokush mund të mësojë matematikë nëse punon mjaftueshëm,
III-B.2	njohuritë nga matematika gjejnë zbatimin në shumë lëmi në përditshmërinë jetësore,
III-B.3	njohuritë nga matematika janë të domosdoshme në përvetësimin e njohurive nga lëndë të tjera dhe disiplina shkencore,
III-B.4	të mësuarit e matematikës mund të jetë argëtuese dhe emocionuese.

Shkencat natyrore

Nxënësi / nxënësja di dhe / ose mundet:

III-A.28	t'i përdorë njohuritë themelore shkencore për të shpjeguar botën natyrore,
III-A.29	të shqyrtojë dhe të zgjedhë ide, të vëzhgojë, parashikojë dhe të bëjë supozime (hipoteza), të mbledhë dhe vlerësojë prova, të kontrollojë parashikimet, të planifikojë, të organizojë dhe të kryejë kërkime, të regjistrojë, të përpunojë, të analizojë dhe të paraqesë rezultate, të vlerësojë dhe diskutojë përfundimet,
III-A.30	të organizojë dhe të paraqesë të dhëna sasiore në tabelë, grafikë, diagram dhe skica dhe të interpretojë të dhëna nga fusha të ndryshme, të paraqitura në mënyra të ndryshme,
III-A.31	të kryejë eksperimente të thjeshta duke përdorur pajisje të përshtatshme laboratorike dhe kimikate, të bëjë matje duke përdorur pajisje dhe instrumente të përshtatshme,
III-A.32	të vlerësojë rreziqet në laborator dhe t'i njohë dhe zbatojë masat paraprake dhe rregullat për punën në laborator,
III-A.33	të hulumtojë dhe diskutojë ndikimin e shkencës, teknologjisë dhe aktiviteteve njerëzore në mjedis,
III-A.34	të dallojë dhe klasifikojë substancat dhe për të lidhur përbërjen e tyre me vetitë e tyre,
III-A.35	të njohë njësitë ndërtuese të substancave dhe të bëjë një lidhje midis përbërjes së substancave, strukturës së tyre, lidhjeve kimike në to dhe vetive të tyre,
III-A.36	të dallojë ndryshimet fizike nga ato kimike dhe të identifikojë dhe demonstrojë lloje të ndryshme të ndryshimeve fizike (përfshirë ndryshimet në gjendjen e materies), si dhe lloje të ndryshme të reaksioneve kimike,
III-A.37	të interpretojë dhe të përdorë tabelën periodike të elementeve,
III-A.38	t'i njohë simbolet kimike të elementeve kimike më të rëndësishëm dhe të shkruajë formula kimike duke përdorur valencën,
III-A.39	t'i përfaqësojë reaksionet kimike me ekuacione kimike dhe t'i barazojë ato,

III-A.40	të zbatojë nomenklaturën e llojeve themelore të përbërjeve inorganike dhe disa përbërjeve të rëndësishme organike, t'i paraqesë ato me formula të përshtatshme kimike dhe t'i njohë mënyrat e përfutimit të tyre, vetitë dhe zbatimin e tyre,
III-A.41	të interpretojë energjinë e reaksioneve kimike,
III-A.42	të interpretojë kinetikën e reaksioneve kimike,
III-A.43	të identifikojë dhe të eksplorojë fenomenet në natyrën e gjallë dhe jo të gjallë,
III-A.44	t'i kuptojë bazat e evolucionit dhe faktet themelore në lidhje me origjinën, unitetin dhe biodiversitetin e jetës në Tokë,
III-A.45	të interpretojë strukturën themelore të qelizës dhe të përshkruajë grupimin e qelizave në inde, organe, sisteme organesh dhe organizma;
III-A.46	të përshkruajë dhe të analizojnë proceset themelore fiziologjike (roli dhe funksioni i tyre) që ndodhin në organizmat e gjallë dhe paraqitini ato me ilustrime, skema, diagrame dhe ekuacione,
III-A.47	të zbatojnë njohuritë e proceseve themelore të jetës që ndodhin në nivelin e organizmave në mënyrë që të përmirësojnë cilësinë e jetës së tyre,
III-A.48	të identifikojë shenjat themelore të funksionit të dëmtuar të organeve individuale, d.m.th., simptomat themelore të sëmundjes dhe të zbatojë zakone të shëndetshme për parandalimin e sëmundjeve të ndryshme të organizmit,
III-A.49	të interpretojë rolin e materialit gjenetik në trashëgimi dhe përshkruan procesin e trashëgimisë,
III-A.50	të klasifikojë organizmat e gjallë dhe të shpjegojë strukturën e tyre dhe proceset e tyre fiziologjike,
III-A.51	të shpjegojë ndërveprimin midis njeriut dhe mjedisit dhe të identifikojë ndikimet pozitive dhe negative të njeriut në mjedis,
III-A.52	të kuptojë rëndësinë dhe nevojën për zhvillim të qëndrueshëm dhe të analizojë në mënyrë kritike situatat në të cilat ka konflikte interesi midis nevojës për zhvillim ekonomik-teknologjik dhe mbrojtjes së mjedisit,
III-A.53	të analizojë marrëdhëniet midis sistemeve ekologjike, sociale dhe ekonomike nga niveli lokal në atë global,
III-A.54	të shpjegojë fenomenet fizike dhe të përdorë konceptet shkencore në jetën e përditshme,
III-A.55	të ndërlihdë rregullsitë në eksperiment me rregullsitë në dukurinë reale natyrore, për të perceptuar marrëdhënien shkak-pasojë dhe për të kuptuar se shumë fenomene natyrore mund të parashikohen,
III-A.56	të shpjegojë dhe analizojë lëvizjet dhe efektet e forcës mbi to,
III-A.57	të diskutojë dhe të analizojë format e ndryshme të energjisë në natyrë, shfaqjen dhe transformimin e tyre, proceset e transmetimit dhe mënyrat e përdorimit në civilizimin modern,
III-A.58	të analizojë dhe të paraqesë grafikisht fenomenet e dritës duke përdorur një rreze drite,
III-A.59	të shpjegojë konceptin e ngarkesës elektrike dhe rrjedhës së rrymës përmes qarqeve të thjeshta,
III-A.60	të përshkruajë vetitë e magnetëve,

III-A.61	të analizojë karakteristikat e zërit përmes lëvizjes së grimcave dhe transferimit të energjisë,
III-A.62	të shpjegojë universin dhe sistemin diellor, karakteristikat e planetëve, pozicionin dhe lëvizjen e tyre relative, me theks të veçantë në planetin Tokë,
III-A.63	të identifikojë dhe të krahasojë tiparet gjeografike të kontinenteve, rajoneve dhe vendeve në botë,
III-A.64	të identifikojë tiparet gjeografike të vendit tonë dhe t'i krahasojë ato me vendet e tjera të rajonit, në Evropë dhe në botë,
III-A.65	të bëjë ndërlidhjen e karakteristikave gjeografike të rajoneve me transferimin e botës së gjallë,
III-A.66	të gjejë informacion në lidhje me karakteristikat e zonave gjeografike të paraqitura në harta dhe të përgatitë skica për të treguar zonat gjeografike me karakteristikat e tyre,
III-A.67	të orientohet në hapësirë me ndihmën e skicave, hartave, inçizimeve dhe paraqitjeve digjitale të zonave të dhëna gjeografike.

Nxënësi / nxënësja kupton dhe pranon që:

III-B.5	kurioziteti, sistematizmi dhe inovacioni janë çelësi për zhvillimin e mendimit kërkimor -shkencor,
III-B.6	burimet natyrore të Tokës janë të kufizuara dhe përdorimi i tyre i papërgjegjshëm ka pasoja në cilësinë e jetës,
III-B.7	ngrohja globale shpie në katastrofa natyrore me pasoja për botën e gjallë dhe jo të gjallë në të gjithë planetin,
III-B.8	çdo individ është përgjegjës për ruajtjen e mjedisit natyror në mjedisin e afërt dhe më gjerë dhe që ai duhet të zhvillojë vetëdijen mjedisore dhe të veprojë në drejtim të mbrojtjes dhe qëndrueshmërisë së mjedisit,
III-B.9	duhet të kuptojë përparësitë, kufizimet dhe rreziqet e teorive shkencore dhe zbatimin e tyre dhe të tregojë një qëndrim të zhvilluar ndaj marrjes së vendimeve të duhura dhe ndërtimit të vlerave, përfshirë aspektin moral të zgjidhjes së problemit.

Kompetencat matematikore dhe kompetencat në fushën e shkencave natyrore zhvillohen përmes përvetësimit të njohurive, aftësive dhe qëndrimeve kryesisht nga lëndët e detyrueshme Matematikë dhe Shkenca Natyrore, të cilat përfaqësohen nga klasa I deri në IX. Për më tepër, përmbajtje që kontribuojnë në marrjen e kompetencave në këto fusha mund të gjenden në listën e zgjedhjeve.

IV. Shkrim-leximi digjital

Në këtë fushë bëjnë pjesë kompetencat që sigurojnë përfshirje aktive në shoqërinë moderne të sofistikuar të informacionit dhe teknologjisë. Ato sigurohen përmes përvetësimit të njohurive, aftësive dhe qëndrimeve që mundësojnë hapjen dhe njohjen e potencialeve të TIK dhe përdorimin krijues, kritik dhe të përgjegjshëm të TIK për të mësuar, punë dhe aktivitete të tjera personale dhe sociale gjatë arsimit dhe në të ardhmen. Këto kompetenca përfshijnë përdorimin e TIK për qasje në informacion, përdorimin e aftë dhe efektiv të zgjidhjes së problemeve, ndarjen e ideve, komunikimin dhe bashkëpunimin brenda shkollës dhe jetës jashtë shkollës, krijimin e përmbajtjes digjitale, si dhe përdorimin etik dhe të sigurt të teknologjisë digjitale në jetën e përditshme.

Nxënësi / nxënësjë din dhe /ose mund:

IV-A.1	për të hulumtuar dhe krahasuar aftësitë e pajisjeve digjitale të njohura dhe të reja dhe për të vlerësuar, zgjedhur dhe përdorur në mënyrë të pavarur ato që janë më të përshtatshme për një nevojë dhe situatë të veçantë
IV-A.2	për të vlerësuar se kur dhe si për të zgjidhur një detyrë / problem nevojitet përdorimi efektiv dhe efikas i TIK, për të zgjedhur dhe instaluar programet që i duhen, për të përdorur programe mbrojtëse dhe për të zgjidhur problemet rutinë në funksionimin e pajisjeve dhe rrjeteve digjitale
IV-A.3	përdor mënyra të ndryshme për të organizuar dhe ruajtur si dhe shpërndarë në mënyrë të sigurt përmbajtjen në pajisje dhe rrjete të ndryshme në mjedisin digjital
IV-A.4	në bashkëpunim me tjerët të analizojë probleme, të zhvillojë ide dhe plan për hulumtimin dhe zgjidhjen e tij dhe të planifikojë se kur dhe për çka do të shfrytëzohet TIK
IV-A.5	përcakton se çfarë informacioni i nevojitet atij / asaj, të gjen, përzgjedh dhe shkarkoni të dhëna digjitale, informatat dhe përmbajtjet, dhe ta vlerësojë rëndësinë e tyre për nevojën specifike dhe besueshmërinë e burimit
IV-A.6	zgjedhin dhe përdorin mjete të ndryshme për përpunimin e të dhënave, analizojnë të dhënat dhe paraqesin ato në mënyra të ndryshme duke respektuar rregullat e përdorimit
IV-A.7	zgjedhin dhe përdorin mjetet e duhura të komunikimit TIK, ndajnë në mënyrë të sigurt informatat, kontaktojnë dhe bashkëpunojnë me të tjerët në projekte në internet - online, në aktivitete sociale ose për përdorim personal,
IV-A.8	në mënyrë të sigurt dhe me përgjegjësi t'i përdor përmbajtjet digjitale, rrjetet arsimore dhe sociale dhe format digjitale,
IV-A.9	në komunikimin me të tjerët në hapësirën digjitale multikulturore, i respekton pjesëmarrësit e ndryshëm dhe ndjek normat ligjore, kulturore dhe etike në sjelljen në hapësirën digjitale,
IV-A.10	të kujdeset për identitetin e vetë digjital, sigurinë dhe reputacionin si dhe t'i respektojë politikat e privatësisë.
IV-A.11	të planifikojë dhe të zhvillojë sekuenca nga instruksione të qarta për realizimin e detyrës konkrete dhe t'i paraqes si algoritëm programor,
IV-A.12	eksplorojnë mundësitë për përdorimin e modeleve dhe simulimeve të ndryshme, duke kombinuar paraqitje statike dhe dinamike, tinguj, tekst dhe imazhe për të modifikuar ose krijuar produkte të thjeshta multimediale krijuese me një qëllim specifik dhe për një audiencë të veçantë,

IV-A.13	të definojë kritere për cilësinë e prodhimeve dhe zgjidhjeve digjitale duke e përfshirë inovimin dhe dobinë.
---------	--

Nxënësi /nxënësja kupton dhe pranon se:

IV-B.1	shkrim - leximi digjital është thelbësor për jetën e përditshme - lehtëson të mësuarit, jetën dhe punën, kontribuon në zgjerimin e komunikimit, krijimtarisë dhe inovacionit, ofron mundësi të ndryshme për argëtim,
IV-B.2	përdorimi i papërgjegjshëm dhe i papërshtatshëm i TIK ka kufizime dhe mund të sjellë rreziqe për individin ose shoqërinë,
IV-B.3	potenciali i TIK-ut do të rritet dhe duhet të monitorohet dhe përdoret, por gjithashtu që duhet të ketë një qëndrim kritik ndaj besueshmërisë dhe ndikimit të të dhënave dhe informatave të disponueshme përmes pajisjeve digjitale,
IV-B.4	në hapësirën digjitale është e rëndësishme të sigurohet mbrojtja e identitetit, privatësisë dhe sigurisë emocionale, të mos përdoret gjuhë e urrejtjes dhe dhuna kibernetike dhe të respektohen rregullat dhe normat e komunikimit në komunitetet digjitale,
IV-B.5	informatat me qasje në hapësirën digjitale duhet të përdoret në mënyrë etike, sipas rregullave të përcaktuara dhe për të mirën e njerëzve,
IV-B.6	të drejtat e pronësisë intelektuale të produkteve në dispozicion në rrjetet digjitale duhet të respektohen,
IV-B.7	përdorimi i papërshtatshëm dhe i jo adekuat (jo - ergonomik) i teknologjive digjitale mund të ndikojë negativisht në shëndetin, jetën personale dhe shoqërore, dhe ruajtja joadekuat e mbetjeve digjitale ndikon negativisht në mjedisin jetësor.

Kompetencat që përcaktojnë këtë fushë zhvillohen gjatë gjithë arsimit fillor, në dy mënyra. Një mënyrë është përmes lëndës së detyrueshme arsimit teknik dhe Informatika, përmes së cilës nxënësit fitojnë njohuri, aftësi dhe qëndrime në fushën e teknologjive të informatave dhe komunikimit. Njohuri dhe aftësi shtesë në këtë fushë mund të merren edhe përmes lëndëve zgjedhore (për shembull, Programimi).

Mënyra tjetër është përmes aplikimit të teknologjisë informatike - kompjuterike për të mësuar përmbajtjet dhe zhvillimin e aftësive brenda lëndëve të detyrueshme të mëposhtme: gjuhë amtare, gjuhë angleze, matematikë, shkencat natyrore, shoqëri / histori dhe shoqëri, arsim muzikor, arsim artistik, si dhe lëndëve zgjedhore në fushën e gjuhës.

Përvetësimi i kompetencave për përdorimin e teknologjisë së informatikës dhe kompjuterit në shkollë duhet të ketë të bëjë me kompetencat për përdorimin e pajisjeve digjitale që nxënësit fitojnë jashtë shkollës dhe me shprehitë për përdorimin e pajisjeve digjitale për argëtim dhe komunikim privat. Kjo është me rëndësi të veçantë të ndërlidhte me ofertën e lëndëve të lira zgjedhore e cila do të mundësojë ndërlidhje me përmbajtjet mësimore me interesat e nxënësve dhe statutet e jetës reale.

V. Zhvillimi personal dhe social

Fusha (lëmi) përcakton kompetencat që mundësojnë njohjen e vetvetes dhe zhvillimin e aspekteve fizike, kognitive, afektive dhe shoqërore të mirëqenies. Zhvillimi i këtyre kompetencave siguron formimin e individëve të pjekur, aktivë dhe të përgjegjshëm, të cilët janë të gatshëm të përballen me sfidat e jetës së përditshme që dalin përpara secilit person si individ dhe si anëtar i grupeve më të ngushta dhe më të gjera shoqërore.

Nxënësi / nxënësjë din dhe /ose mund:

V-A.1	të dallojë një mënyrë jetese të shëndetshme nga një rrezik kur bëhet fjalë për të gjitha sferat e jetës (përfshirë shprehitë e të ngrënit, aktivitetet sportive dhe rekreative dhe sjelljen seksuale),
V-A.2	Të përzgjedh dhe praktikojë aktivitete të cilët sigurojnë zhvillim dhe përmirësim të shëndetit mental, fizik dhe mirëqenies,
V-A.3	t'i identifikojë komponentët e ndryshme të identitetit personal i cili ndërtohet në bazë të përkatësisë së ndryshme sociale (p.sh., gjinore, etnike dhe identitetit kombëtar) si dhe të roleve të ndryshme që i ka në jetë (p.sh., nxënës, djalë/vajzë).
V-A.4	të vlerësojë aftësitë dhe arritjet e tij / saj (përfshirë pikat e forta dhe të dobëta) dhe mbi atë bazë të përcaktojë përparësitë që do t'i mundësojnë atij / asaj të zhvillohet dhe përparojë,
V-A.5	të njohë emocionet në vetvete dhe te të tjerët, të perceptojë pasojat e reagimeve të veta emocionale në situata të ndryshme dhe të përdorë strategji të përshtatshme për trajtimin e emocioneve,
V-A.6	të vendos qëllime për të mësuarin dhe vetë-zhvillimin dhe për të tejkaluar sfidat që dalin gjatë arritjes së tyre,
V-A.7	t'i shfrytëzojë përvojat personale që ta lehtësojë mësimnxënien dhe ta përshtat sjelljen individuale në të ardhmen,
V-A.8	të organizojë kohën e tij / saj në një mënyrë që i mundëson atij / asaj që në mënyrë efikase dhe efektive të arrijë qëllimet e përcaktuara dhe të plotësojë nevojat personale,
V-A.9	të parashikojë pasojat e veprimeve të veta dhe veprimet e të tjerëve për veten dhe për të tjerët,
V-A.10	të zbatojë parimet etike në vlerësimin e së drejtës dhe të gabuarës në veprimet e veta dhe të të tjerëve dhe të shfaqë tipare të meta të karakterit (të tilla si ndershmëria, drejtësia, respekti, durimi, kujdesi, mirësjellja, mirënjohja, vendosmëria, guximi dhe vetëdisiplinimi),
V-A.11	të veprojë në mënyrë të pavarur, me vetëdije të plotë prej kujt, kur dhe si mund të kërkoj ndihmë.
V-A.12	me sukses të menexhoj me tensionet sociale,
V-A.13	për të komunikuar me të tjerët dhe për t'u prezantuar në mënyrë të përshtatshme për situatën,
V-A.14	të dëgjojë në mënyrë aktive dhe të reagoj në mënyrë të përshtatshme, duke treguar ndjeshmëri dhe mirëkuptim për të tjerët dhe duke shprehur shqetësimet dhe nevojat e tyre në një mënyrë konstruktive,
V-A.15	të bashkëpunojë me tjerët në realizimin e qëllimeve të përbashkëta, duke ndarë pikëpamjet individuale dhe nevojat me të tjerët duke i marrë parasysh pikëpamjet dhe nevojat e tjerëve,

V-A.16	të njohë problemet në marrëdhëniet me të tjerët dhe të afrohet në mënyrë konstruktive në zgjidhjen e konflikteve, duke respektuar të drejtat, nevojat dhe interesat e të gjitha palëve të përfshira,
V-A.17	të kërkojë informatë reciproke dhe përkrahje për vetveten, por edhe të jep informatë konstruktive reciproke dhe përkrahje në dobi të tjerëve,
V-A.18	të hulumtoj, duke bërë pyetje përkatëse në mënyrë që të identifikoj problemet, të analizojë dhe vlerësoj informatën dhe sugjerimet si dhe supozimet e testit;
V-A.19	të jep propozime, të shqyrtojë mundësi të ndryshme dhe t'i shqyrtojë pasojat me qëllim të realizoj konkluzat dhe të sjell vendime racionale,
V-A.20	t'i analizojë informatat dhe dëshmit sipas kriterëve relevante,
V-A.21	ta analizoj, vlerësoj dhe përmirësoj mësimin individual.

V-B.1	kujdesi për trupin dhe aktiviteti i rregullt fizik është një kusht i rëndësishëm për sigurimin e shëndetit fizik dhe mendor,
V-B.2	njohja e identitetit të vet kontribuon në forcimin e vetëbesimit dhe zhvillimin e personalitetit,
V-B.3	arritjet dhe mirëqenia e dikujt kryesisht varen nga puna që bën / nga rezultatet që arrin,
V-B.4	çdo veprim që ai ndërmerr ka pasojat për të dhe / ose mjedisin e tij / saj,
V-B.5	nga mënyra se si i afrohet zgjidhjes së problemeve dhe zgjidhjes së konflikteve varet nëse problemet do të zgjidhen, përkatësisht nëse konfliktet do të zgjidhen,
V-B.6	suksesi në jetë varet kryesisht nga qëllimet që vendosni dhe mënyra se si planifikoni aktivitetet tuaja dhe organizoni kohën tuaj varet kryesisht nga efikasiteti dhe efektiviteti juaj në arritjen e qëllimeve tuaja,
V-B.7	iniciativa, këmbëngulja, qëndrueshmëria dhe përgjegjësia janë të rëndësishme për zbatimin e detyrave, arritjen e qëllimeve dhe tejkalimin e sfidave në situatat e përditshme,
V-B.8	ndërveprimi me të tjerët është i dyanshëm - ashtu si ka të drejtë t'u kërkojë të tjerëve që t'i mundësojnë atij për të përmbushur interesat dhe nevojat e tij, kështu që ai ka një përgjegjësi t'u japë hapësirë të tjerëve për të përmbushur interesat dhe nevojat e tij personale,
V-B.9	kërkimi i informatave kthyesë dhe pranimi i kritikës konstruktive çon në përparim personal në një nivel individual dhe shoqëror,
V-B.10	të mësuarit është një proces i vazhdueshëm që nuk përfundon në shkollë dhe nuk është i kufizuar në arsimin formal.

Një pjesë e kompetencave personale arrihen përmes lëndës së detyrueshme Arsimit fizik dhe shëndetësor, përmes lëndëve zgjedhore të lira të karakterit sportiv-rekreativ dhe përmes klubeve sportive si veprimtari jashtëmësimorë. Përkatësisht, shumica e kompetencave personale dhe sociale merren përmes përmbajtjes së të mësuarit dhe zhvillimit të aftësive dhe qëndrimeve të mbuluara nga të gjitha lëndët e detyrueshme dhe zgjedhore dhe të gjitha aktivitetet jashtëmësimore. Parashikohet që secila shkollë, për të gjithë nxënësit (pavarësisht nga mosha / klasa), t'ju ofrojë lëndë zgjedhore që kontribuojnë në mënyrë më të drejtpërdrejtë në zhvillimin personal dhe shoqëror të nxënësve. Kjo nuk zvogëlon nevojën për të përfshirë kompetencat e kësaj fushe në mësimdhënien e përgjithshme dhe të gjitha aktivitetet e tjera që janë të organizuara në shkollë dhe në komunitet dhe mundësojnë mësimin dhe praktikimin e tyre në situata të jetës reale.

VI. Shoqëria dhe kultura demokratike

Kjo fushë përfshin kompetenca që lidhen me njohjen dhe kuptimin e vetvetes, shoqërinë, historinë dhe organizimin e saj, konceptet ekonomike dhe politike, strukturat dhe lëvizjet, si dhe aftësitë dhe qëndrimet që duhet t'i mundësojnë nxënësit të sillen në mënyrë demokratike dhe të jetë një qytetar i përgjegjshëm në shkollë dhe në të ardhmen dhe të marrin pjesë në jetën shoqërore dhe qytetare në një mënyrë të motivuar dhe aktive.

Nxënësi / nxënësja din dhe / ose mund:

VI-A.1	të sqaroj se si faktorët shoqëror ndikojnë në personalitetin dhe mjedisin dhe t'i merr parasysh gjatë formimit të mendimit dhe sjelljes së vendimeve.
VI-A.2	të analizojë sjelljen e vet në mënyrë që të përmirësojë vetveten, duke vendosur qëllime reale dhe të arritshme për veprim aktiv në komunitet,
VI-A.3	t'i formuloj dhe argumentoj pikëpamjet e veta, për të dëgjuar dhe analizuar pikëpamjet e njerëzve të tjerë dhe për t'i trajtuar ata me respekt, edhe kur ata nuk pajtohen,
VI-A.4	të bëjë reflektime kritike mbi vlerat dhe sjelljet e ndryshme personale dhe shoqërore në kontekste të ndryshme (sidomos në situata të ndjeshme etike), të respektojë normat dhe vlerat e pranuar shoqërisht, por edhe t'i sfidojë ato kur ai mendon se është e nevojshme,
VI-A.5	t'i kuptoj dallimet ndërmjet njerëzve në çfarë do qoftë baze (gjinore dhe përkatësisë etnike, moshës, aftësive, statusit social, orientimit seksual etj.) ,
VI-A.6	të dallojë praninë e stereotipeve dhe paragjyqimeve të vetja dhe të tjerët dhe të kundërshtohet në diskriminim,
VI-A.7	të njohin shfaqjen e dhunës verbale dhe fizike në mjedisin e tyre, të vështrojnë pasojat e dhunës dhe ta kundërshtojnë atë,
VI-A.8	të vështrojnë çka i ndërlidh, e çka i dallon njerëzit e komuniteteve, të gjej mënyrë që të kontribuoj për përparimin e bashkësisë, duke i pasur parasysh nevojat dhe interesat e tyre,
VI-A.9	të njohin grupet e prekura në shoqëri dhe të marrin pjesë dhe të mbështesin veprime humanitare dhe vullnetare,
VI-A.10	për të mbrojtur veten dhe të tjerët në situata krize dhe katastrofa natyrore,
VI-A.11	t'i zbatojë rregullat dhe dispozitat për pjesëmarrje të sigurt në komunikacion,
VI-A.12	të analizojë dhe diskutojë në mënyrë kritike vlerat e shoqërisë civile, rolet dhe sjelljet e ndryshme të qytetarëve dhe rolin e tyre në të,
VI-A.13	t'i analizojë konceptin e të drejtave të njeriut dhe të drejtat e fëmijëve, të identifikojë raste të të drejtës dhe të ndërmerr aktivitete për respektin e tyre pa kriter,
VI-A.14	të analizojë dhe diskutojë përgjegjësitë e ekzekutivit, legjislativit dhe gjyqësorit në sundimin e ligjit dhe rolin e shtetit në mbrojtjen e të drejtave të njeriut,
VI-A.15	të identifikojë situatën në të cilën qytetarët mund të ndikojnë mbi jetën e komunitetit dhe angazhohen për përmirësimin e gjendjeve,
VI-A.16	të njohin situatat e keqpërdorimit të pushtetit, të shpjegojnë efektet e dëmshme të korrupsionit tek individit, grupi dhe shoqëria dhe të kundërshtojnë fenomene të tilla në mjedis,

VI-A.17	të analizojnë ndikimin e mediave të shtypura, elektronike dhe sociale në opinionin publik dhe zgjedhin burime të besueshme informatash mbi të cilat do të mbështesin pikëpamjet e tyre.
VI-A.18	të analizojë në mënyrë kritike kërcënimet nga zhvillimi i pabalancuar i mjedisit dhe të kontribuojë në mënyrë aktive në mbrojtjen dhe promovimin e tij,
VI-A.19	të shpjegojë rëndësinë e proceseve demokratike në shoqëri dhe të zbatojë parimet e pjesëmarrjes demokratike brenda shkollës,
VI-A.20	të shpjegojë rolin e organizatave ndërkombëtare dhe aleancave në shoqërinë moderne dhe të analizojë vlerat dhe përfitimet e integritimit evropian,
VI-A.21	për të dalluar kuptimin e termave: kombi, populli, bashkësia etnike, qytetarët dhe individët, fenomenet: përkatësia etnike dhe kombëtare, patriotizmi dhe nacionalizmi, shumica dhe pakica, si dhe konceptet: territori, rajoni, shteti, shoqëria, qeveria , etj., dhe t'i përdorë ato në mënyrë të përshtatshme në kontekste të ndryshme me të cilat ato lidhen,
VI-A.22	të identifikojë dhe respektojë të gjitha simbolet kombëtare të shtetit të Republikës së Maqedonisë së Veriut dhe të shfaqë ndjenjën e përkatësisë ndaj shtetit.
VI-A.23	të identifikojë tiparet gjeografike të kontinenteve, rajoneve dhe vendeve në botë dhe t'i lidhë ato me zhvillimin e tyre shoqëror,
VI-A.24	për të identifikuar karakteristikat gjeografike të vendit tonë dhe për t'i lidhur ato me zhvillimin shoqëror,
VI-A.25	të shpjegojë karakteristikat e mjediseve natyrore dhe shoqërore dhe lidhjen e tyre me organizimin e jetës njerëzore,
VI-A.26	të shpjegojë migrimin dhe ndryshimin e popullsisë dhe lidhjen e tyre me ndryshimet shoqërore (sociale, ekonomike, kulturore, politike),
VI-A.27	të tregojnë dhe shpjegojnë historinë (shoqërore, kulturore dhe politike), të njerëzve të tyre dhe historitë e popujve të tjerë që jetojnë në vendin tonë dhe në rajon, me veçoritë e tyre dhe në kontekstin e së kaluarës së përbashkët historike,
VI-A.28	të rrëfejë dhe shpjegojë ngjarjet historike në një nivel botëror (nga aspekti social, kulturor dhe politik) që janë të rëndësishme për zhvillimin e civilizimit, për formimin e popujve dhe për marrëdhëniet midis popujve dhe shteteve në kushte moderne,
VI-A.29	të identifikojë ndryshimet dhe ngjashmëritë midis feve më të përhapura në botë dhe ateizmit / agnosticizmit, me theks të veçantë në normat etike dhe vlerat që ato përfaqësojnë,
VI-A.30	të mendosh në mënyrë kritike për perspektiva të ndryshme në interpretimin e ngjarjeve historike,
VI-A.31	të lidhë proceset ekonomike, kulturore, sociale dhe politike në periudha të ndryshme historike,
VI-A.32	të analizojë në mënyrë kritike burimet historike, artefakte dhe rrëfime të ndryshme.
VI-A.33	marrin pjesë në një diskutim të çështjeve historike bazuar në burimet përkatëse,
VI-A.34	shpjegojnë marrëdhënien shkak-pasojë midis zhvillimeve të kaluara dhe të tanishme në nivel lokal dhe global,

Nxënësi / nxënësja kupton dhe pranon se:

VI-B.1	nuk guxon të bëjë diskriminim në dallimet ndërmjet njerëzve (përkatësia gjinore dhe etnike, mosha, aftësitë, statusi social, orientimi seksual etj)
VI-B.2	të gjithë njerëzit duke i përfshi edhe fëmijët, kanë të drejtë t'i shprehin mendimet dhe qëndrimet e veta dhe të marrin pjesë në sjelljen e vendimeve që janë të ndërlidhura me nevojat dhe interesat e tyre.

VI-B.3	të drejtat e njerëzve janë universale ndërsa kufijtë e të drejtave të secilit njeri janë të drejtat dhe liritë e tjetrit,
VI-B.4	respektimi i pa dallueshëm i të drejtave dhe lirive të njeriut është thelbësor për mirëqenien e individëve dhe shoqërisë në tërësi,
VI-B.5	barazia, e drejta dhe kohezioni social janë thelbësore për funksionimin e suksesshëm të komunitetit,
VI-B.6	angazhimi personal dhe bashkëpunimi me të tjerët janë të rëndësishëm për arritjen e një interesi të përbashkët publik,
VI-B.7	çdo qytetar është i detyruar të veprjë me përgjegjësi ndaj bashkëqytetarëve të tij, komunitetit dhe shoqërisë në tërësi, duke mbajtur vazhdimisht në mendje pasojat e veprimeve të tij për të tjerët dhe mjedisin,
VI-B.8	secili qytetar është i detyruar të respektojë ligjet dhe rregullat dhe dispozitat që rregullojnë sjelljen e njerëzve dhe funksionimin e institucioneve,
VI-B.9	secili qytetar duhet të ndërmerr përgjegjësi për ndryshimet në natyrë të shkaktuar nga aktivitetet e njeriut,
VI-B.10	njohja e historisë dhe gjeografisë mundësojnë kuptim më të mirë të botës në të cilën jetojmë,
VI-B.11	secili ka të drejtë të zgjedhë se cilën fe e konsideron të tij, përkatësisht të zgjedhë të mos i përkasë asnjë feje / besimi, pa ndonjë pasojë nga zgjedhja e bërë,
VI-B.12	vendi ynë është një shoqëri multikulturore / multietnike e banuar nga anëtarë të kulturave / etnive të ndryshme dhe secili qytetar i tij është përgjegjës për të kontribuar në shkëmbimin ndërkulturor dhe respektimin e të drejtave të njeriut në interes të të jetuarit së bashku në një shoqëri të integruar, etnike kohezive.
VI-B.13	Identiteti nacional, që del nga përkatësia e vendit të Republikës së Maqedonisë së Veriut është komponentë e rëndësishme e të gjithë qytetarëve të vendit.

Lëndët e detyrueshme Shoqëria (klasa I-III) dhe Historia dhe Shoqëria (klasa IV-IX) i kushtohen drejtpërdrejtë kompetencave në këtë fushë. Kjo nuk përjashton nevojën që këto kompetenca të zhvillohen përmes mësimi të përmbajtjes dhe zhvillimit të aftësive dhe qëndrimeve brenda të gjitha lëndëve të tjera të detyrueshme dhe zgjedhore (veçanërisht ato në fushën e gjuhëve dhe arteve).

Me rëndësi të veçantë janë zhvillimi i këtyre kompetencave përmes praktikës së tyre në situata të jetës reale me aktivitete jashtëmësimore me karakter mjedisor dhe humanitar, aktivitetet mësimore dhe jashtëmësimore me grupe „të përziera“ nxënësish nga gjuhë të ndryshme mësimore dhe aktivitetet e trupave të nxënësve në nivelin e paraleleve dhe nivelin për të gjithë shkollën.

VII. Teknika, teknologjia dhe sipërmarrja

Kompetencat në këtë fushë përfshijnë aftësinë për të ndërmarrë iniciativë, për të vepruar në përputhje me rrethanat dhe për të përkthyer ide në produkte dhe / ose shërbime me vlerë kulturore, shoqërore ose komerciale. Zbatoni njohuritë dhe aftësitë në fushat e teknikës, teknologjisë, biznesit, shkrim - leximit financiar dhe sipërmarrjes dhe mundësoni zhvillimin e krijimtarsisë dhe të menduarit kritik, aftësinë për të punuar në ekip, për të marrë vendime, për të marrë rreziqe dhe për të zgjidhur problemet që kontribuojnë në zhvillimin personal dhe profesional të nxënësit.

Nxënësi / nxënësja din ose mund:

VII-A.1	t'i ndërlidh njohuritë e shkencës me zbatimin e tyre në teknikë dhe teknologji dhe me jetën e përditshme.
VII-A.2	ta sqarojë nevojën e risive për zhvillimin e shoqërisë,
VII-A.3	shpjegojë se si sistemet / produktet e përparuara teknike dhe teknologjike përmirësojnë jetën e përditshme të njerëzve,
VII-A.4	të gjenerojë ide dhe kuptimësoj aktivitete që çojnë në produktet dhe/ose shërbimet,
VII-A.5	të iniciojnë projekte të thjeshta me vlerë kulturore, shoqërore ose tregtare, të planifikojnë realizimin e tyre, duke marrë parasysh burimet e nevojshme dhe rreziqet e mundshme dhe të shkruajnë një raport mbi realizimin,
VII-A.6	të zhvilloj një plan për të bërë një prodhim me një vlerë përdorimi, për ta bërë prodhimin duke përdorur materiale, mjete dhe procedura të përshtatshme dhe për të kontrolluar funksionalitetin e tij,
VII-A.7	të përcaktojë çmimin e produkteve, përfshirë fitimet, kostot dhe tarifën,
VII-A.8	për të hartuar dhe zbatuar një fushatë reklamuese për një produkt të caktuar duke përdorur një logo, parullë, prezantim, faqe në internet, etj.
VII-A.9	të marrin pjesë në mënyrë aktive në punën ekipore sipas rregullave të miratuara më parë dhe me respekt të vazhdueshëm për rolin dhe kontributin e të gjithë anëtarëve të ekipit,
VII-A.10	të shpjegojë rëndësinë e sipërmarrjes për zhvillimin e ekonomisë së shoqërisë,
VII-A.11	të vendosin për arsimin e mëtejshëm bazuar në interesat, aftësitë dhe mundësitë e tyre, duke marrë parasysh nevojat e tregut të punës,
VII-A.12	shpjegon termet kursime dhe hua dhe bën dallimin midis kursimeve afatshkurtra dhe atyre afatgjata,
VII-A.13	të planifikojë në mënyrë racionale dhe ekonomike për të shpërndarë dhe / ose shpenzuar paratë në dispozicion të saj.

Nxënësi / nxënësja kupton dhe pranon se:

VII-B.1	inovacioni dhe sipërmarrja janë të rëndësishme për zhvillimin ekonomik të shoqërisë dhe përmirësimin e statusit social dhe financiar të individit dhe komunitetit.
VII-B.2	Idetë e suksesshme që çojnë në përfitime personale, sociale dhe financiare janë rezultat i krijimtarisë, iniciativës, angazhimit dhe këmbënguljes.
VII-B.3	iniciativa është një kusht i rëndësishëm për të bërë ndryshime në jetën personale dhe të komunitetit dhe suksesi i ndryshimit lidhet me përballjen e sfidave dhe / ose marrjen e rreziqeve.
VII-B.4	etika e punës, ndjeshmëria kulturore dhe qëndrimi ndaj të tjerëve janë të rëndësishme për krijimin dhe ruajtjen e një klime pozitive të punës.
VII-B.5	burimet nuk janë të pakufizuara dhe duhet të përdoren me përgjegjësi.

Kompetencat e përcaktuara në këtë fushë fitohen në shumë mënyra. Një mënyrë është përmes lëndës së detyrueshme *Arsimi teknik dhe Informatika*, përmes së cilës nxënësit, duke përdorur kreativitetin dhe imagjinatën, hartojnë dhe krijojnë produkte, duke marrë parasysh nevojat, dëshirat dhe vlerat e tyre dhe të tjera. Mënyra tjetër është duke përfshirë njohuritë dhe aftësitë sipërmarrëse në të gjitha lëndët e tjera të detyrueshme, zgjedhore dhe aktivitetet jashtëmësimore.

VIII. Shprehja artistike dhe kultura

Shprehja artistike i referohet praktikimit të veprimtarive në fushën e muzikës, vallëzimit, artit figurativ, krijimit letrar, dizajnit, artit skenik dhe aktiviteteve të ngjashme që çojnë në krijimin e produkteve me përmbajtje kulturore dhe artistike ose përvoja në bashkëveprim me veprat e kulturës. Kompetencat në fushën e kulturës lejojnë anëtarët e një kulture të praktikojnë kulturën e tyre dhe të konsumojnë përfitimet e saj dhe në të njëjtën kohë të jenë të hapur për kulturat e tjera dhe produktet e tyre.

Nxënësi /nxënësja din dhe /ose mund:

VIII-A.1	të manifestojë njohuri të formave të ndryshme të shprehjes artistike nga të gjitha fushat e kulturës (letërsisë, muzikës, arteve vizuale, arteve skenike, arteve dekorative, arkitekturës, dizajnit),
VIII-A.2	të identifikojë manifestimet e ndryshme të kulturës popullore dhe ndikimin e tyre në zhvillimin e vlerave estetike,
VIII-A.3	të shprehin idetë, përvojat dhe emocionet e tyre duke përdorur forma artistike ose forma të tjera të shprehjes krijuese (individuale ose kolektive),
VIII-A.4	të interpretojë idetë, përvojat dhe emocionet e shprehura në produktet artistike të krijuara nga të tjerët që i përkasin kulturave të tyre ose kulturave të tjera,
VIII-A.5	të shfaqin njohuri për kulturën e tyre dhe mënyrat e ndryshme të shprehjes së saj përmes letërsisë dhe arteve vizuale, muzikës dhe vallëzimit, ndërtesave dhe produkteve të tjera kulturore,
VIII-A.6	të identifikojë ndryshimet dhe ngjashmëritë midis kulturës së vet dhe kulturave të tjera në mjedisin e saj më të ngushtë dhe më të gjerë dhe të analizojë lidhjen dhe ndërvarësinë e tyre,
VIII-A.7	njohin dhe shpjegojnë se si ndryshojnë monumentet kulturore me kalimin e kohës dhe në kontekste të ndryshme,
VIII-A.8	njohin rëndësinë dhe shpjegojnë përfitimet dhe sfidat e globalizimit dhe rëndësinë e çështjeve lokale për lëvizjet globale;
VIII-A.9	njohin dhe shpjegojnë sesi kultura së cilës i përkasin (përfshirë traditën dhe fenë) ndikoi në formimin e identitetit të tij / saj dhe botëkuptimit,
VIII-A.10	identifikojë dhe rishikojë stereotipet dhe paragjykimet ndaj anëtarëve të grupeve të tjera kulturore që shfaqen në mjedisin e tij / saj,
VIII-A.11	të njohë praninë e etnocentrizmit dhe të identifikojë elementet në kulturë që kontribuojnë në shfaqjen e tij,
VIII-A.12	për të interpretuar botën jo vetëm nga këndvështrimi i anëtarëve të kulturës së tyre, por edhe nga perspektiva e kulturave të tjera.

Nxënësi / nxënësja kupton dhe pranon se:

VIII-B.1	arti dhe format e tjera të shprehjes kulturore kontribuojnë në kuptimin dhe ndryshimin e botës,
VIII-B.2	qëndrimi kritik ndaj produkteve të ndryshme të artit është i rëndësishëm për zhvillimin e vlerave estetike individuale dhe shoqërore,
VIII-B.3	respektimi dhe promovimi i kulturës së vet kontribuon në forcimin e identitetit dhe dinjitetit kulturor,
VIII-B.4	diversiteti kulturor ndikon në zhvillimin e identitetit të anëtarëve të kulturave të ndryshme,

VIII-B.5	dallimet ndërkulturore duhet të shihen si mundësi për të mësuar dhe si një sfidë për mirëkuptimin dhe përparimin e ndërsjellë,
VIII-B.6	respektimi dhe promovimi i kulturave të tjera kontribuon në sigurimin e respektit për kulturën e vet nga të tjerët.

Kompetencat në këtë fushë (lëmi) fitohen kryesisht përmes lëndëve Arsimit muzikor dhe Arsimit artistik dhe përmes lëndëve në fushën e gjuhëve, por gjithashtu përmes lëndëve zgjedhore të lira dhe aktiviteteve jashtëmësimore që dalin nga interesat e nxënësve për t'u angazhuar në forma të ndryshme të manifestimit kulturor dhe / ose në aktivitete që çojnë në krijimin e produkteve të ndryshme të artit. Veçanërisht e rëndësishme që duke praktikuar forma të ndryshme të shprehjes artistike, nxënësit mund të kontribuojnë në promovimin e tyre brenda dhe jashtë shkollës, si dhe në promovimin e shkollës brenda dhe jashtë shoqërisë së afërt.